

Piaskowski, Jerzy

Biuletyny brytyjskiej Historical Metallurgy Group w latach 1963-1966

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/1, 214-217

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pozwała na zorientowanie się w jego ogólnej problematyce i badaniach prowadzonych przez ośrodek w Wageningen. Tematyka pisma dotyczy w zasadzie historii gospodarczo-społecznej wsi, ale indywidualność B. Slichera wzbogaca ją o opracowania nieobojętne także historykowi nauk rolniczych.

Przede wszystkim należy stwierdzić, że wśród 28 opublikowanych prac (objętości od 3 do 20 arkuszy wydawniczych), 17 pochodzi od inicjatora i redaktora tego periodyku B. Slichera, a 11 od jego współpracowników. To, co może interesować historyka nauki, pochodzi prawie bez reszty od B. Slichera.

Pierwszą grupę (9 prac B. Slichera) stanowią artykuły które dotyczą źródeł i opracowań podstawowych odnoszących się do historii rolnictwa; będą to: ogólna ocena archiwów i ich zasobów (t. 1); przegląd źródeł do historii rolnictwa zachodnioeuropejskiego w średniowieczu i czasach nowożytnych (t. 2, 3); bibliografia historii agrarnej krajów Beneluxu (t. 5); omówienie specyficznych źródeł do historii rolnictwa, jak spisy poborowych, rachunki i dzienniki chłopskie (t. 9); rzut oka na źródła do dziejów demografii (t. 11); bibliografia dziejów miar i wag na ziemiach Belgii i Holandii (t. 11).

Drugą grupę (także wyłącznie pióra B. Slichera) stanowią opracowania ogólniejsze z historii rolnictwa, dotyczące np. podstawowych problemów rolnictwa zachodnioeuropejskiego w początkach czasów nowożytnych (t. 12, 13²); dziejów rolnictwa krajów Beneluxu (t. 4); wpływu warunków ekonomicznych na rozwój narzędzi i maszyn rolniczych (t. 6); dziejów demografii historycznej w Holandii (t. 11). Artykuł zbiorowy w t. 12 analizuje związek między wzrostem ludności a rozwojem ekonomicznym w Holandii.

Prace związane ściślej z historią gospodarczą wsi można by ująć w dwie grupy. Sześć prac dotyczy handlu ziemioplodami i pewnych szczegółowych problemów produkcji rolniczej; podkreślić tu należy obszerną — opierającą się także na bogatej literaturze polskiej — monografię B. Slichera o średnich zbiorach różnych zbóż i upraw rolnych w latach 1810—1820 w Europie. Dziesięć prac odnosi się do historii rolnictwa poszczególnych rejonów Holandii, jak Veluwe, Wschodnia Zełandia, Północna Holandia, Fryzja, Brabant, a w jednym wypadku — rolnictwa w koloniach (Madera).

Nie ulega wątpliwości, że rocznik, o którym tu informujemy, jest ciekawym, dobrze rozwijającym się czasopismem naukowym o wielkiej przydatności również dla polskich historyków rolnictwa³. Pewną trudność sprawia naszym czytelnikom niewielki odsetek opracowań w językach mu dostępniejszych (w omówionym okresie było prac: 7 po angielsku, 2 po niemiecku, 1 po francusku) oraz streszczeń obcojęzycznych (z reguły w języku angielskim). Ważniejsze jednak artykuły są na ogół publikowane w językach znanych powszechniej.

Stanisław Brzozowski

BIULETYNY BRYTYJSKIEJ HISTORICAL METALLURGY GROUP W LATACH 1963—1966

W latach 1963—1966 ukazało się siedem biuletynów brytyjskiej Historical Metallurgy Group. Warto prześledzić te biuletyny nie tylko z uwagi na ich treść interesującą historyków techniki, lecz przede wszystkim dlatego, że dobitnie od-

² Por. obszerną recenzję pracy B. Slichera z t. 13 „[...] Bijdragen”, zatytułowanej *Die europäischen Agrarverhältnisse im 17. und der ersten Hälfte der 18. Jahrhunderts*, w „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej”, nr 1/1967, ss. 175—177.

³ Por. też przegląd zawartości roczników 1962—1963 czasopisma „Historia Agriculturae”, organu Holenderskiego Instytutu Agronomiczno-Historycznego, w którego zarządzie zasiada także prof. B. Slicher: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1/1967, ss. 207—209.

zwierciadlają rozwój niewielkiej początkowo grupy historyków metalurgii, która bardzo szybko skupiła liczne grono zainteresowanych i rozwinęła różnego rodzaju prace badawcze, a równocześnie zapewniła sobie poważną pozycję w życiu naukowo-technicznym Wielkiej Brytanii.

Biuletyny od nru 1 do nru 6 nosiły tytuł „The Historical Metallurgy Group. Bulletin”, od nru 7 natomiast tytuł uległ niewielkiej modyfikacji i brzmi „The Bulletin of the Historical Metallurgy Group”.

W pierwszym biuletynie, wydanym w kwietniu 1963 r., liczącym zaledwie 3 strony tekstu i 4 strony tablic, R. F. Tylecote z uniwersytetu Newcastle¹ zestawiał istniejące wiadomości o 22 wielkich piecach z wieków XVI—XIX, zachowanych na terenie Wielkiej Brytanii; autor wystosował równocześnie apel do zainteresowanych, aby wykonali pomiary techniczne oraz szkice tych pieców, zanim ulegną one zniszczeniu. Biuletyn informował także o pracach wykopaliskowych prowadzonych na stanowiskach hutniczych z okresu rzymskiego i przy wielkim piecu w Melbourne z XVIII w.

Z biuletynu nr 2 z grudnia 1963 r. (obejmującego 9 stron tekstu, 4 strony tablic oraz na 3 stronach listę członków grupy i zestawienie 14 publikacji dotyczących historii metalurgii) wynika, że 36 osób zainteresowanych historią metalurgii utworzyło już zorganizowany zespół. Zeszyt ten został zredagowany również przez R. F. Tylecote'a, który podał dalsze wiadomości o pracach badawczych, związanych z dawnymi wielkimi piecami i dymarkami. Materiały znalezione przy wielkim piecu w Maryport (6 próbek surówki, 1 próbka żużła) poddane zostały nawet analizie chemicznej, którą przeprowadzono w laboratorium zakładów Distington Engineering Co. W biuletynie nr 2 znajdujemy też wzmianki o uzyskaniu pewnych fundusów na zabezpieczenie zabytków hutnictwa.

Okres okrzepnięcia organizacyjnego zespołu zakończył się dość prędko: w początkach 1964 r. W biuletynie nr 3 z czerwca tego roku podano skład zarządu zespołu, który przyjął nazwę The Historical Metallurgy Group; funkcję przewodniczącego objął F. Scopes, a funkcję generalnego sekretarza R. F. Tylecote. W porównaniu do 1963 r. podwyższono składkę członkowską z 5 do 10 szylingów rocznie. Poza tymi informacjami biuletyn nr 3, liczący 12 stron, zawiera opis dalszych — coraz liczniejszych — prac przy dawnych wielkich piecach i dymarkach; m.in. znajdujemy szkic pieca w Coed Ithel z wieków XVII—XVIII oraz wyniki analiz 5 żużli wielkopieczowych i 3 surówek.

Ciekawe materiały wypełniają 13 stron biuletynu nr 4, wydanego w styczniu 1965 r. Opis prac wykopaliskowych i badawczych staje się tu coraz dokładniejszy; na uwagę zasługuje analiza żużła dymarskiego, który był przetapiany w wielkim piecu w Sharpley Pool (XVII w.) oraz analiza siedemnastowiecznego żużła z tego pieca. R. F. Tylecote, który opracował tekst biuletynu (jak i poprzednich), podał również wiadomość o próbnym wytopie w dymarce typu Ashwicken (z okresu rzymskiego), przeprowadzonym w Swalwell koło Newcastle. Przebieg wytopu był transmitowany przez telewizję. Wspomniano przy tym o podobnych próbnym wytopach prowadzonych w Polsce i Czechosłowacji.

W czerwcu 1965 r., jak wynika z informacji wydanego w tym miesiącu biuletynu nr 5 (26 stron tekstu i 4 strony tablic), liczba członków Grupy wzrosła do 85 osób. Obok tradycyjnego przeglądu prac na dawnych stanowiskach hutniczych, na podkreślenie w tym zeszycie zasługują opisy badania żużli z wytopu miedzi i cyny (6 próbek) oraz artykuł C. B. Burgesa i R. F. Tylecote'a, relacjonujący badania me-

¹ Autor m.in. wydanej w Londynie w 1962 r. książki *Metallurgy in Archaeology* (por. jej recenzję w „Kwartalniku” nr 1/1963, ss. 98—99) oraz referatu na IV symposium XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w 1965 r. *The Development of Iron Smelting Techniques in Great Britain* (zamieszczonego w „Organonie”, 1965, t. 2, ss. 155—178).

talograficzne 16 przedmiotów z środkowego i późnego okresu brązu (w odniesieniu do części przedmiotów wykonano także pomiary twardości metalu).

Wydany w styczniu 1966 r. biuletyn nr 6 świadczy o dalszym poważnym postępie prac Grupy. Liczy już 69 stron i zawiera 5 artykułów. Znajdujemy więc artykuł o hutnictwie żelaza w Wielkiej Brytanii w okresie rzymskim (autorami są H. F. Cleere i N. P. Bridgewater) i artykuł o wielkim piecu Yarrantona z XVII w. (M. M. Hallett i G. R. Morton), oba oparte o prace wykopaliskowe; drugi z artykułów podaje analizy 3 próbek żużła, 1 próbki piaskowca i 1 próbki surówki. Trzeci artykuł, poświęcony działalności wielkiego pieca w Charlcott w latach 1733—1779, jest wynikiem studiów opartych o źródła pisane, głównie archiwalne, przeprowadzonych przez N. Muttona. Szczególnie interesujące są tu dane ekonomiczne, które mogą być wykorzystane do celów porównawczych przez historyków zajmujących się efektywnością wczesnych wielkich pieców w innych krajach. W następnym artykule G. R. Morton przedstawił przyczynki do historii początków stosowania koksu w wielkim piecu, m.in. po jednej analizie żużła wielkopiecowego na węglu drzewnym i na koksie oraz po jednej analizie surówki z obu tych procesów. Krótki artykuł W. E. Smitha traktuje o zakładach Johna Wilkinsona w Bradley.

Na koniec biuletyn nr 6 opisuje przebieg pierwszego dorocznego zjazdu Grupy, który odbył się 3—5 IX 1965 w Wolverhampton, dzięki poparciu National Foundry College. Biuletyn zawiera też wiadomość o poważnym poparciu, którego udzielił Grupie Iron and Steel Institute. Instytut podjął się wydawania i kolportażu biuletynu oraz opłacania kosztów prowadzenia sekretariatu. W zamian za to członkowie zwyczajni i członkowie stowarzyszenia Instytutu zostali włączeni do Grupy.

Wynik wspomnianych zmian uwidocznił się już w biuletynie nr 7 z lipca 1966 r. Zeszyt ten, liczący 49 stron druku, został wydany jak poprzednie techniką offsetową, lecz na lepszym papierze pozwalającym zamieszczać ilustracje (również fotografie) oraz zyskał ilustrowaną oprawę (przedstawiającą w tym wypadku ogólnie znaną dymarkę z dzieła Agricoli *De re metallica*).

W biuletynie nr 7 opublikowano 2 artykuły przedstawiające próbne wytopy miedzi. W pierwszym — J. W. Anstee donosi, że uzyskał zaledwie niewielkie ziarenka metalu; lepsze wyniki natomiast otrzymał W. Lorenzen, który zbadał również wpływ temperatury wytopu (1200—1300°C) na ilość domieszek w uzyskanej miedzi (Sn, Pb, As, Sb, Ag, Ni, Bi, Zn, Co, Fe). Podane analizy wskazują jednak raczej na przypadkowy rozrzut składu chemicznego metalu. Lorenzen opisał także próby kucia miedzi.

Bardzo interesujące są wyniki badań metaloznawczych 41 przedmiotów z brązu, pochodzących z Troi (3000—1000 r. p.n.e.), jakie zestawili w nrze 7 R. F. i E. Tylecote'owie na podstawie informacji, udzielonych im przez R. I. Jaffee'go z Battelle Memorial Institute w Stanach Zjednoczonych. W tym samym biuletynie H. E. O'Neil opisała wyniki metaloznawczych badań żelaznego kowadła z osady w Lower Slaughter (250—400 r. n.e.). Zrelacjonowano też dalsze wyniki prac dotyczących wielkiego pieca w Charlcott (N. Mutton) i zakładów z Bradley (W. E. Smith); z tej ostatniej notatki wynika, że w Wolverhampton College of Technology istnieje grupa historii przemysłu (Industrial History Group).

Poza zapowiedzią drugiego dorocznego zjazdu Grupy w Sheffield i wiadomościami o postępach jej prac oraz notatką w sprawie datowania dawnych obiektów hutniczych przy pomocy izotopu C¹⁴ — w biuletynie nr 7 znajdujemy bibliografię niektórych bieżących prac z zakresu historii techniki (w tym wzmiankę o polskich publikacjach: J. Zimnego w „Hutniku” nr 3/1965 i T. Szeztera w „Problemach Projektowych” nr 8/1965). Wreszcie należy podkreślić bardzo ważną informację o związaniu się z Grupą dalszej poważnej instytucji, mianowicie Institute of Metals.

Jak wynika z naszego przeglądu, w ciągu 4 lat powstała w Wielkiej Brytanii zorganizowana grupa osób zainteresowanych historią metalurgii. Obok zasłużonych historyków techniki, jak H. H. Coghlan i R. F. Tylecote, skupili się tutaj początkujący badacze oraz ludzie, którym zagadnienia te są w każdym razie bliskie. Grupa zdobyła sobie poważną pozycję, czego dowodem jest jej powiązanie z takimi instytucjami, jak Iron and Steel Institute i Institute of Metals.

Poprzez swoje biuletyny oraz publikacje zapowiedziane w ramach wydawnictw obu Instytutów — Grupa niewątpliwie oddziaływać będzie coraz silniej na rozwój badań i wzrost zainteresowania historią metalurgii w Wielkiej Brytanii. Do dalszej popularyzacji historii metalurgii w brytyjskim przemyśle przyczynią się na pewno doroczne zjazdy Grupy i konferencje regionalne.

Mniej efektywne są jeszcze osiągnięcia Grupy w zakresie prac oryginalnych. Ogłoszone w biuletynach artykuły, mimo że bez wątpienia ciekawe, mają na ogół rangę przyczynków, a ich bibliografia ogranicza się do kilku ogólnie znanych źródeł brytyjskich. Godne też uznania prace na dawnych stanowiskach hutniczych mają raczej charakter sondażowy, a liczba badań znalezionych tam materiałów jest stosunkowo niewielka.

Są to wszak dopiero początki. Członkowie Grupy, często profesorowie wyższych uczelni i pracownicy laboratoriów, znajdują z czasem możliwości prowadzenia szczegółowych i wnikliwych badań na szeroką skalę, dzięki czemu prace Grupy stać się mogą poważnym wkładem w badania nad historią metalurgii w skali światowej.

Jerzy Piaskowski